

A keszthelyi gyógyszerészeti története 1867-ig

Zala megye gyógyszerészeti múltjának kutatásakor jelentős, még eddig fel nem dolgozott adatot találtam Keszthely első gyógyszerésztárával kapcsolatban. Az összegyűjtött adatok alapján felvázolhatjuk a keszthelyi gyógyszerészeti történetét, melynek kapcsán a magyar gyógyszerészet múltjának helyes megismeréséhez számos értékes adalékot kaphatunk.

Zala megyében a gyógyszerészet a XVIII. század első felében jelent meg. Az első gyógyszerésztárat Nagykanizsán a ferences rendi barátok állították fel az 1710-es években, a második gyógyszerészeti tárat, mint ahogy erről később részletesen szó lesz, az 1750-es években, a keszthelyi ferencesek és Keszthely földesurának, a Festetics családnak a kezdeményezésére jött létre.¹ A gyógyszerészet kialakulásának ez a nagymérvű elmaradása Zala megye sajátos helyzetéből adódik.

Azokban a megyékben, ahol szabad királyi városok voltak, a XVI. századig mindenütt megjelentek a gyógyszerésztárok: Buda 1303, Pozsony 1310, Sopron 1543 stb. Ebben feltétlenül összefüggést kell látnunk a településfejlődés és egészségügyi ellátás megjelenése között, amely további kutatás és értékelés tárgya lehet csak. Zala megye területén nem volt szabad királyi város, az egész megye főúri, egyházi birtokokkal átszelt területén, legfeljebb mezővárosi rangra emelkedő települések voltak. A törökidőszak és a Rákóczi-felkelés után a mezővárosok közül Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Csáktornya, Sümeg és Keszthely voltak a legjelentősebbek, nem véletlen tehát, hogy a gyógyszerészet a megyében is ezekben a városokban indult fejlődésnek a XVIII. század folyamán (1. kép).

A KESZTHELYI GYÓGYSZERTÁR ALAPÍTÁSA

A rendelkezésre álló adatokból a gyógyszerészeti tárt alapítási évét megállapítani nem lehet, ugyanis hiteles adatot erre vonatkozóan egy forrás sem ad. Az alábbi feltételezések lehetségesek:

1. Legkorábban teszi a gyógyszerészeti tárt alapítását, a XX. században a gyógyszerészeti tárt reál-jogát öröklő család tagjának nyilatkozata, mely szerint a gyógyszerészeti tárt még a Festetics családot megelőző keszthelyi földesúr, a gelsei Pethő család alapította volna.² Tekintve, hogy az idézett munka semmilyen hiteles történeti adatra nem hivatkozik és ilyet azóta sem sikerült találni, ezt csak túlzott feltételezésnek vehetjük.

2. A második feltevés szerint a gyógyszerészeti tárt Festetics Kristóf alapította. Erre már levéltári utalás is van 1780-ból. A keszthelyi ferencesek gvardiánja, egy gyógyszerészeti tárt-vizsgálat alkalmával talált hiányosságokra válaszolva, jelentésében a következőket írja: „...Az emlékezésre méltó nagyságos Festetics Kristóf úr által alapított keszthelyi gyógyszerészeti tárt...”³ Ennek az állításnak látszólag ellentmond,

3. P. Takács I. által említett adat, amely szerint a keszthelyi ferences rendházban már 1748-ban működött gyógyszerészeti tárt, melyet később a Festetics uraság kérésére a tartományfőnök engedelmével az uradalom, így a város lakói részére is működtettek.⁴ Festetics Kristófnak ezt a lépését érthette félre Szabó D., aki így ír: „A lakosság hasznához számította (ti. Festetics K.) a betegek gondozását is. E célból 1754-ben 200 Ft-ot adott a keszthelyi franciskánus barátoknak, hogy gyógyszerészeti tárt állítsanak fel”.⁵

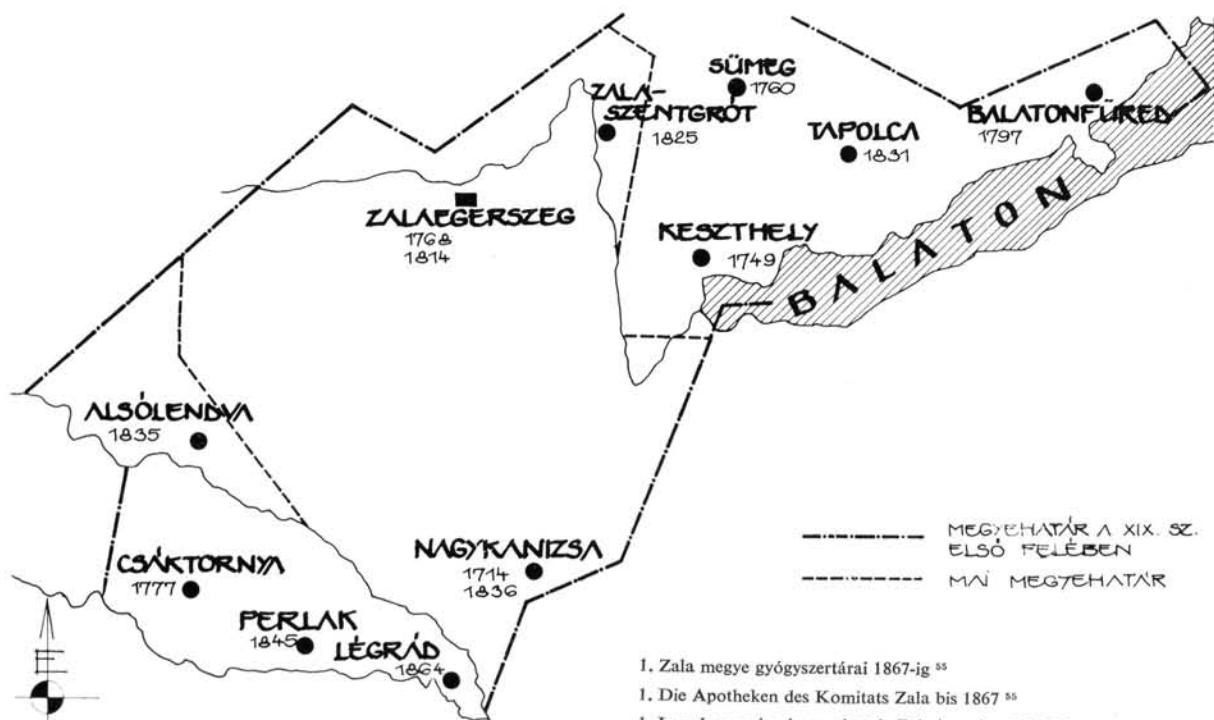
Sági K., Keszthely történetének nagy ismerője, arra következtet, hogy a gyógyszerészeti tárt a Festeticsek tulajdona volt, de a ferencesek kezelésében állt.⁶

A rendelkezésre álló adatok alapján megnyugtató módon csak azt jelenthetjük ki, hogy a gyógyszerészeti tárt a ferencesek gyógyszerészeti tártja volt, melyet a Festeticsek szükség esetén adományokkal támogattak. A főúri család és az uradalom alkalmazottai számára a gyógyszerészeti tárt hiteltbe adta a gyógyszereket, amelyek receptjeit időnként összegyűjtve az uradalomhoz kiegyenlítésre benyújtottak. Erről számos recept tanúskodik a Festetics-levéltárban.⁷

A FERENCES RENDI GYÓGYSZERTÁR

A gyógyszerészeti tárt a rendház egyik helyiségében helyezték el. Egyes szerzők arra következtetnek, hogy az „épület nyugati homlokzatán befalazott ajtó és négy vasablak talán az egykori patika helyét jelöli meg”.⁸ (2. kép 1.) Ezt a következtetést alátámasztja az a tény, hogy a múltban a gyógyszerészeti tárt ajtaját, ablakait gyakran védték vasajtóval, -ablakkal, mint ahogy erre Zala megyében másutt is van adatunk.⁹

A ferencesek gondoskodtak a gyógyszerészeti tárt szakszerű kezeléséről. Bár gyógyszerészt nem alkalmaztak, a gyógyszerészeti tárt a mindenkori kirurgus — patikus testvérek kezelték. Így 1751. augusztus 21-én P. Knapp Vitus gvardián Donner János 24 éves tiroli kirurgust öltöztette be. Ez évben élt még a rendházban F. Gietz (Göcz)

- I. Zala megye gyógyszerterárai 1867-ig ⁵⁵
 I. Die Apotheken des Komitats Zala bis 1867 ⁵⁵
 I. Les pharmacies du comitat de Zala jusq'au 1867. ⁵⁵
 I. Аптеки комитата Зала до 1867 года ⁵⁵

Ágoston kirurgus is. Legtovább azonban F. Mayberger Kamill (1737—1800) kirurgus kezelte a gyógyszerterát, adataink szerint, 1776-tól a rend feloszlataáig, 1788-ig.¹⁰

A gyógyszerter berendezéséből, felszereléséből semmit nem ismerünk. Tudjuk azonban, hogy miután a ferencesek az andocsi patikát megszüntették, a fölszerelés egy részét a keszthelyi rendház kapta.¹¹

A gyógyszerterát az 1770-es évektől kezdődően rendszeresen vizsgálta a megyei fizikus-ordinárius. A vizsgálatok időpontjáról számos adatunk van. Ezen vizsgálatok többek között megállapítják, hogy a gyógyszerter rendelkezik a megfelelő gyógyszeranyagokkal, könyvekkel (gyógyszerkönyv, taxa stb.), és hogy a gyógyszerek „lege artis” készülnek.¹² Érdekes körülmény, hogy a gyógyszerek ármegállapításánál az 1770-80-as években még mindig, bár újabb és újabb javításokkal, a Taxa Pharmaceutica Posoniensist (1745) használták. Az 1770. november 13-i definátori határozat utasítja a keszthelyi rendi gyógyszerterát, mivel drágábban adták a gyógyszereket, ezentúl csak értéküknek megfelelő árat kérhetnek értük. Későbbi gyógyszertervizsgálati jegyzőkönyvek meg is állapították, hogy a Taxa helyesen átjavítva áll rendelkezésre. A Taxa Pharmaceutica Posoniensishez való ragaskodásra, tekintettel magyar eredetére, és az osztrák taxák használatára tett helytartótanácsi felajánlási kísérletek kudarcára, amelyet Ernyei J. részletesen taglal, itt helyi, gyakorlati bizonyágot találunk.¹³

Fehér György, aki 1775-től 1780-ig járt a keszthelyi ferencesek gimnáziumába, önéletrajzában említi, hogy

amikor a második tanévet járta, kellemetlen bőrbetegséget (scabies) kapott, amelyből „az édesanyja és Kamill testvér, a ferences Konvent orvosa gyógyította ki kenőcsével”.¹⁴

P. Takács I. szerint a keszthelyi patika jól jövedelmezett a rendnek. A keszthelyi ferences számadáskönyv szerint a gyógyszerter jövedelméből több alkalommal fizettek ki összegeket posztóvásárlásért (100 Ft.), a rendház szükségletére (100 Ft.) stb. Azonban arra is van adatunk, hogy a gyógyszerter számláját a gvardián kérésére Festetics konsiliarius egyenlítette ki.¹⁵

II. József 1788-ban feloszlatta a szerzetesrendeket. A keszthelyi ferencesek is megszüntették működésüket. A gimnáziumban tanárkodó rendtagok még néhány évig Keszthelyen maradtak, a többieket máshová helyezték. Míg a Konvent kiürítésének huzavonája tartott, II. József meghalt. A vármegye halogatta az elhalt császár akaratának végrehajtását. A rendtagok csak 1796-ban hagyták el végleg Keszthelyt. Később a rendházat katonaság foglalta el raktárnak és kórháznak használva. Közben, 1789-ben a Helytartótanács, Festetics Györgynek kérésére, iskolák és konviktus céljaira, a rendházat és templomot átadta. Mayberger Kamill laikus testvér előbb a keszthelyi tanárok állománysorában szerepelt még, majd Sümegre vonult vissza, 1800. október 24-én halt meg. Pozsonyban három orvosi tárgyú kézírata maradt fenn.¹⁶

A Festetics család levéltárában a keszthelyi gyógyszerterre vonatkozó gazdag anyag található. Egyik legkorábbi adat, egy gyógyszer specificatio, amely 1772. március 31-én kelt és Johan La Rose csurgói

kirurgustól származik. Ez a J. La Rose már ebben az időben kapcsolatban állt a Festetics családdal, így történt, hogy 1791-ben Keszthelyen találjuk. Egy levéltári adat őt nevezi meg a gyógyszerész tulajdonosául:

„Mint hogy a Keszthelyi Patikában mint a Megyebélli Orvos Ur által annak megvizsgálásáról tett... tudósítás bizonyítva elégséges tudományu Patikárius nints és a Patika is igen hiányosnak találtatott...” a Helytartótanács kéri a vármegyét, hogy „a Patika valamely más meg próbált, és helyben hagyott tudományu Paticariusnak adatnék el, vagy pedig legalább a mostani Birtokossa azon Patikának arra kénszeréttetnék, hogy azon Patikában egy tudós gondviselőt tartani és a Patikába jó orvosságokat szerezni köteles legyen”. A szolgabíróra bízzák, hogy a „Keszthelyi Patikát tartó Larose chirurgust meg intse, hogy a jövő első Novemberig, vagy tudós alkalmas embert magának szerezzen, vagy orvosságait adja el, egyébéránt a Patika bétsukatik, ...”¹⁷

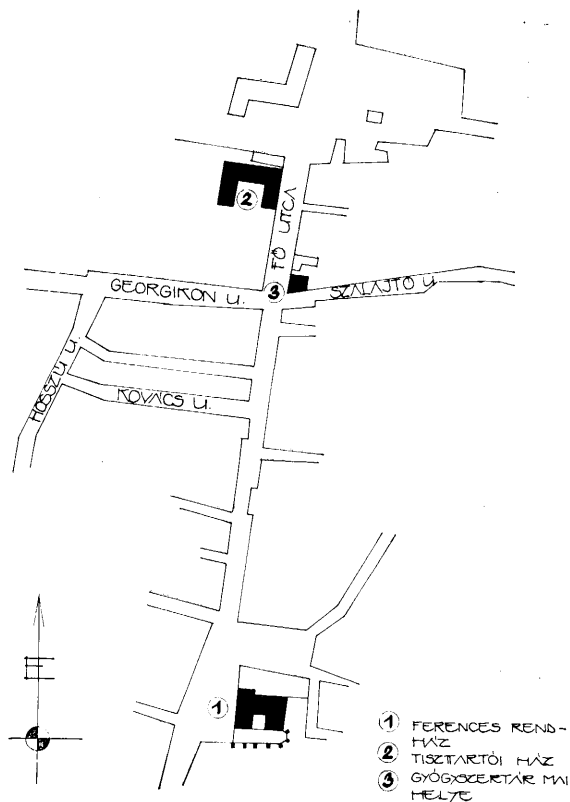
Mi lett tehát a keszthelyi gyógyszerész sorsa a ferences rend feloszlatása után?

Festetics György kapta a Helytartótanácsától a ferences rendiek rendházát a benne maradt ingóságokkal. A Festetics család levéltárának anyagából, kiderül ugyanis, hogy az itt említett kirurgus vette meg a ferencesektől és adta el a gyógyszerészert a Festeticseknek. Megerősítik ezt azon adatok, amelyek szerint a Festeticsek tulajdonjogához a későbbi években kétség nem fért, és a későbbi évek folyamán már mindig az uradalom által alkalmazott gyógyszerész provizor állt a gyógyszerészert élén.

Mint tudjuk, J. La Rose az 1790-es években az uradalom szolgálatában álló kirurgus, az uradalom kórházának orvosa volt. (Egyes szerzők tévesen használják a Dr. La Combe nevet.)¹⁸ E szolgálata mellett, mint a megye járási kirurgusa is működött. A „marha nyavala Gyógyítás tanulására” tett pesti útjának költségeit mint szántói járás kirurgusának, a vármegye térítette meg.¹⁹ Felesége, Elisabeth Vilhelm is egészségügyi szakember. Miután bemutatta a vármegyénél „bécsi bábai Diplomáját”, a szántói járás bábájának nevezték ki.²⁰ J. La Rose 1798 márciusában meghalt, működéséről többet nem tudunk. Feleségét 1804-ben a tapolcai járási bába halála után, 100 Ft. évi fizetéssel oda is kinevezte a vármegye járási bábának.²¹

AZ URADALMI GYÓGYSZERTÁR 1820-IG

Ebben az időben a Festetics-uradalom élén a nagyhírű Festetics György áll, kinek nevéhez számos jelentős tett kapcsolódik; a Georgikon felállítása, a keszthelyi Helikon, építkezések, balatoni hajózás stb. A város is jelentős fejlődést mutat. A XVIII. század elején Clemens angol utazó két-háromszáz házat talált a városban. R. Bright 1815-ben tett utazása alkalmával művében 4000 lakost említ. „Néhány kereskedő ellátja a várost a mindennapi élet szükségleteivel. A lakosság egyébként vagy a grófi tisztekből és munkásokból áll,

2. A keszthelyi gyógyszerészert elhelyezései ⁵⁶

2. Häuser, in denen die Keszthelyer Apotheke untergebracht wurde ⁵⁶

2. Les installations de la pharmacie de Keszthely ⁵⁶

2. Размещение кестхейской аптеки ⁵⁶

vagy bizonyos tekintetben a város iskoláival és vallásos intézményeivel van kapcsolatban”²²

Ebből az időből aránylag kevés adattal rendelkezünk az uradalmi gyógyszerészerttel kapcsolatban.

Valószínűleg ezekben az években került át a gyógyszerészert a rendházból az intézői épületbe, mint azt később részletesen látni fogjuk.

J. La Rose kirurgus működése után a gyógyszerészert gyógyszerészek vezetik. Ezek közül az alábbiakat ismerjük.

1801.	Joseph	Gründl (Grundol) (?)
1802.	Thomas	Rakovetz
1805—1809	Leopold	Manovits
1809.		Halbauer
1814—1816		Hoch
1816—1820		Haas Károly

A levéltári adatok két gyógyszerész provizor esetében nem említik keresztneveiket, csak mint Hoch vagy Halbauer provizorról emlékeznek meg.

A consignatiók, gyógyszer specifiatiók a gyógyszerészert „Hach Grafischer-Apotheke”, „Keszthelyi Apatika” és „Keszthelyi-Patika” névvel jelölik.

Néhány adat a gyógyszerész jövedelméről:

1804. november 15—1805. december 31-ig Manovits L. gyógyszerészi provizornak a „Patika jövedelméről és költségeiről bé adott számadása” szerint:

„a Patika kasszájában készpénzben maradt	1112 Ft. 46 kr.
gyarapításra fenn hagyatik	112 Ft. 46 kr.
szétosztásra maradt	900 Ft.
Mtságos Uraságnak 1/2 részben esendő	450 Ft.
Manovits Leopoldnak 1/3 részben	300 Ft.
Oeffner doktor urnak a patika superinspiciciensének 1/6 részben	150 Ft.

Az 1816-os számadások említést tesznek „Joseph laborant”-ról, akinek havi fizetése 2 Ft. volt.²³

A napóleoni háborúk idején Keszthelyen állomásozó katonák részére is szolgáltatott ki gyógyszereket a gyógyszerész. Ezen gyógyszerek árát a Helytartótanács jóváhagyása után a vármegye fizette ki a gyógyszerésznek.²⁴

A Festetics család történetében új fejezet kezdődött 1819-ben. Meghalt Festetics György és az uradalom irányítását fia, Festetics László vette át. Hasonlóan új fejezet kezdődött a gyógyszerész történetében is, amikor a keszthelyi származású Irsabek Ferenc gyógyszerész vette át a gyógyszerész vezetését.

AZ URADALMI GYÓGYSZERTÁR 1820—1864-IG

1820 jelentős dátum a keszthelyi gyógyszerész történetében azért is, mert erre az évre datálja alapítási évét az egyetlen fellelhető hivatalos okmány. Ez az okmány a „Gyógyszerészek és Gyógyszertárak Törzskönyve”, amely a Zala megyei Tanács Egészségügyi Osztályán van, s melyet az 1920-as években vettek fel a megye gyógyszerészeiről és gyógyszerészeiről. Ezen alapítási év kritikájához tudni kell azt, hogy a bécsi Cs. Kir. Kereskedelmi Miniszter 1853-as 2590. számú rendelete tisztázta a magyarországi gyógyszerészek jogrendjét. A soproni Cs. Kir. Helytartótanácsi Osztály 1860. febr. 16./1777 sz. rendelete a keszthelyi gyógyszerésztárat reál jogúnak nyilvánította. Mivel a gyógyszerész akkori tulajdonosa, Festetics László 1820-ban vette át a családi birtok vezetését, ez az időpont kerülhetett a gyógyszerész alapítási évéül is. A gyógyszerész későbbi eladása, majd öröklési folyamán ez az adat rögződött.²⁵

A gyógyszerész elhelyezésének és helyének megállapítása, mint arra már korábban céloztam, különös gondot okozott. A korábbi időszakból nincs hitelt érdemlő adatunk arról, hogy hol állt a gyógyszerész. Smalkovits Mihály megyei főorvos egy jelentésében, amely 1846-ból való, a következőket olvashatjuk:

„...már a múlt században keletkezett, s a század közepén bizonyosan létezett nyilvános gyógyszerész, mely akkoron a sz. Ferenc szerzetbeli Atyák tulajdona

volt... Mi történt később ezen gyógyszerészrel, hová lettek a Ferencziek... nyilvános oklevelek hiánya miatt nem tudhatom, annyi bizonyos, hogy helyette N. M. Gróf Festetics György Eő Exellentiaja, mint igen jó számító, saját költségén s *curialis épületében* Uradalmi gyógyszerésztárat nyitott...”²⁶

Az a körülmény, hogy a rendi gyógyszerész hogyan került a Festeticsek birtokába, a korábbiakból kiválgatható. Arra is utaltam, hogy a gyógyszerész elhelyezése a rend feloszlása után, az 1790—1820-ig terjedő időmegváltozott. Alátámasztja ezt az, hogy a volt rendházban működő gimnáziumot 1801-ben a premontreiek vették át, és ők költöztek az épületbe. Ebben az időben tehát nem valószínű, hogy a gyógyszerész is itt nyert volna elhelyezést.

Melyik épülete volt hát a városnak a fenti idézetben szereplő „curialis épület”?

Keszthely régi levéltára, ahonnan ezt hitelt érdemlően megtudhatnánk szinte teljesen elpusztult. A gyógyszerész 1864-ig a Festeticsek birtokában volt, így bizonyosnak látszik, hogy időközben nem helyezték át, amit az 1820—1864-ig felvett leltárak és a gyógyszerész számadáskönyvei sem említenek. Az 1821-ben Festetics László által készített keszthelyi térkép megnevezéseket nem tartalmaz.²⁷ Mégis e térkép segítségével és az 1850-es évektől kezdődően „Keszthely Város Levéltárában” talált „Városi ház és lakrészek rovatos összeírásai” alapján, sikerült meghatározni a gyógyszerész elhelyezésére szolgáló épületet.²⁸

Ezek az összeírások minden esetben a Festetics kastélyal kezdődnek. A kastélytól délre fekvő Fő utca (mai Szabadság u.) mindkét oldalán álló épületek egészen a Georgikon utcáig, a Festeticsek tulajdonában voltak.²⁹ Kézenfekvő, hogy az összeírást itt folytatták. Az összeírás szerint a 3. sz. épület, a „Festetics tiszti lak”, másutt „uradalmi ház” elnevezéssel került a nyilvántartásba, amelyben 11—19 szoba, kamrák, konyhák, pincék, istállók találhatóak. Ezekben az összeírásokban a lakók között mindig szerepel az uradalmi gyógyszerész is. Azt pedig a gyógyszerész leltáraiból tudjuk, hogy a gyógyszerész a gyógyszerész épületében lakott. Ez a nagy épület csak a mai Szabadság u. 5. sz. lehet. És a műemlék jellegűvé nyilvánított tizenegy ablakos egyszerű barokk bolthajtásos szobákkal, udvarán árkaodos folyosóval ellátott épület adott helyet a gyógyszerésznek.³⁰ (2. kép 2.) Adataink szerint itt működött a gyógyszerész 1864-ig. Mint azt később látni fogjuk, ebben az évben a Festetics család eladta a gyógyszerésztárat, és a gyógyszerész új épületbe került.

Smalkovits Mihály megyei főorvos fent már idézett jelentéséből kitűnik, hogy a gyógyszerész „a mint ez ma is létezik, nem egészen nyilvános, hanem csak privátházi gyógyszerész alakban, azért még ma sints (1845) az utszára ajtaja, hanem csak az udvarra, úgy hogy senki idegen, arra kérdezősködés nélkül nem akadhat, czimere is egészen hiányzik, s az egy, évenkénti, meg vizsgáláson s némely években a megye rovatára ki adott gyógyszeres jegyzékeken kívül annak nyilvánossága mellett semmi nem szól”.

A gyógyszer-tár tehát nem utcára nyíló, hanem udvarra nyíló helyiségekben volt elhelyezve.

A gyógyszer-tár helyiségeire és felszerelésére vonatkozóan rendelkezésre állnak az évenként felvett eszközleltárak. Ezekből megtudhatjuk, hogy a gyógyszer-tár, amint azt a megyei főorvos is elismeri, „mint tartak, példás jószágú”.

A gyógyszer-tár helyiségei: patika (officina), materialis kamra, konyha, törő kamra, padlás, pince.

A gyógyszer-tár felszereléséről talált leltárak gyógyszerészeti-történeti szempontból jelentősek, mert a szakirodalom eddig még nem foglalkozott ezzel a témával, ezért indokolt, hogy idézzem a keszthelyi uradalmi gyógyszer-tár „Patika mobilak Inventariomá”-t 1831-ből.

„Patikában

- 6 Fenn álló Almárium
- 145 ezekben fiók
- 1 Receptér tábla
- 8 ebben fiók
- 2 Fonttartó scatulja [táraméreg szekrényke]
- 1 Fakanapé két részben
- 1 Asztal
- 60 kisebb szertartó Stengut edény
- 65 nagyobb
- 64 Fa pikszisek
- 52 két itzés övegek öveg dugasszal
- 130 Tinctura és más szertartó övegek
- 5 Mensurák czinnből (ón!) [térfogatmérő]
- 1 Nagy sárga réz mozsár törökkel együtt
- 2 kisebb sárga réz mozsár
- 6 kő kézi mozsarak
- 1 Öveg
- 13 Vas spatula [kenőcskenő eszköz]
- 3 réz patendula [kenőcs olvasztó tál]
- 25 réz kapsulák [rekeszek]
- 40 réz fontok [súlyok]
- 7 réz mérők
- 4 csontból mérők
- 41 réz, 1 bádóg és 2 csont kanalak
- 5 Tölcsér 1 réz, 2 bádók és 2 öveg
- 2 papiros metző olló
- 1 gyökér metző olló
- 1 Recept tartó könyv
- 2 Rosoli pohárka³¹
- 1 tálós font vasból [gyógyszer-tári mérleg]
- 1 sárga réz gyertyatartó
- 9 Chemiai könyvek
- 1 cserép kalamáris
- 1 Pilula maschina [labdacskészítő]
- 2 Téli ablak
- 3 schalu
- 1 lámpás

Materiális kamarában

- 4 Stelás
- 103 ezekben fiók
- 52 Fa pikszisek
- 44 por és másféle szertartó övegek
- 46 Tinctura és másféle szertartó övegek
- 31 Kenyőcse és másféle szertartó cserép edény
- 1 nagy vörös réz tábla
- 1 vas kálha
- 2 szűrni való két itzés öveg
- 3 Szűrni való deszkátska

- 1 fa schamedli
- 1 mész vizeztartó fazék
- 1 gyökérvágó kés deszkával együtt
- 5 szertartó scatulja

Konyhában

- 3 Destillálni való vörösréz kazán
- 2 Vas bogrács
- 3 Sárga réz serpenyő
- 1 Sárga réz kastrol
- 1 Vörös réz kastrol
- 2 Vörös réz serpenyő és vízmérő
- 4 Vörös réz fazék czinezve
- 5 Cseréptál (Weidling)
- 1 Ténta tartó vendély
- 6 Tenaculum [szűrőkeret]
- 2 Agitaculum [porcelán végű kenőcskeverő]
- 1 Tormareszelő
- 2 egy lyukas és egy más kalán
- 20 Vízfordó és mosogató sajtár
- 2 Asztal
- 1 főzni való vaskálha
- 1 csipő vas
- 1 vas lapitzka
- 12 Szűrő és törő ruhák
- 1 Srófós prés
- 1 nagy vas mozsár
- 1 Feisze

Törő kamarában

(Nem minden leltár említi ezt a helyiséget, felszerelési tárgyait a konyha tárgyai között találjuk, ezek: „Stelás, asztal, olaj ütő, dob szita, rosta, közönséges szita, cserép fazék, vas font, nagy mozsár, vas kalán”.)

Padlás

- 10 dupla füvektartó láda 46 felosztással
- 1 Asztal
- 2 Vas font
- 4 Stelás 48 fiókkal
- 1 Vörös réz tálós font
- 3 Retorta
- 2 Laitorja egyik az padlásra másik előtte
- 46 Ferschlagok és hordók

Pintzében

- 1 Stelás
- 22 Vizeztartó kő korsó
- 15 Külömbféle nagyobb övegek
- 14 Külömbféle kisebb övegek
- 1 Asztal
- 1 Méz vendély
- 1 kis lakat

Hasznavehetetlen eszközök

- 16 öszve dült hordók és ferschlagok
- 1 Asztal
- 3 Fa szék
- 6 puha zatskó
- 8 szita
- 3 rosta
- 6 sárga réz serpenyő
- 5 vas bogrács
- 1 Mensura czinnből
- 3 Sárga réz patendula

Keszthely 1.-a. Januarii 832. Irsábek Ferencz patikarius mpria E jelenvaló Inventáriomban meg irt eszközök általam inventáltatván, hogy azok a ki tett mennyiségben és minémiségben találtattak légyen, ezennel meg ösmérem. Költ Keszthelyen Április hónap 7-én 832. Shita Mihály számtartó”.

Az évenkénti leltározás alkalmával felvett eszközök darab-száma olykor változik, de mint az az összevetésekből kitűnik, lényeges változás a berendezésben nem történt. Egy 1851-ben felvett leltárral való összevetésből néhány kiegészítést kell tenni.

Az officinai táramérleg elnevezése:

”Font tartó skatula 2 Aranyozott Oroszlánnyal”.

Mint tudjuk, ez időben már a gyógyszer-tár elnevezése: Két Oroszlán. Ezt az elnevezést a Festetics család címerpajzsában található, kék mezőben arany koronán szemközt ágaskodó két oroszlánról nyerte és a későbbiek során is megtartotta.³²

Az officinában található még:

- 1 hamverő
- 1 czim tábla
- 2 olaj kép, egy a Méltóságos Gróf György arcsképe Aranyos farámában...

Pincében

- 1 Pálinkás hordó
- 1 Pióczás vendély”.³³

Bár összevetést más gyógyszer-tárak e korban felszerelésével nem tudunk tenni, megállapíthatjuk, hogy a kor színvonalának megfelelő felszereltségű a keszthelyi uradalmi gyógyszer-tár.

Keszthely történetében jelentős szerepet játszott a XIX. század első felében a Georgikon, a Festeticsek által alapított gazdasági főiskola. Midőn 1848-ban a Georgikon hallgatói önkéntesnek jelentkeztek a forradalmi seregbe, a Georgikon megszűnt. A hallgatók oktatása, mint azt számos méltató említi, igen korszerű volt. Az oktatást célzó kémiai eszközök egy része 1848-ban az uradalmi gyógyszer-tárba került át, amely nemcsak gyógyszerésztörténeti szempontból jelentős, hanem a Georgikon történetének helyesebb ismeretéhez juthatunk általuk (l.: Függelék 1.).

A Festetics-levéltár anyagában rendelkezésre állnak a gyógyszer-tár évi elszámoltatását szolgáló számadáskönyvek, a „Diarium Proventuum et expensarum pharmacopolii Dominalis”-ok. Ezen számadáskönyvekből következtetéseket vonhatunk le a gyógyszer-tár forgalmára, felújítására, a gyógyszerész és az uradalom jóvődelmére vonatkozóan. Ezek a könyvek évenként kötve, a napi bevételeket és kiadásokat, a hitelezettek neveit és a hitel összegét, ezek félévenkénti összesítését, a behajtás bevételi tételeit, majd az év végi pénzügyi elszámolást tartalmazzák. A teljesség és részletes feldolgozás igénye nélkül, e dolgozat kereteiben csak tíz év, az 1831—1840-ig tartó időszak átlagadataiból vonok le következtetéseket. Ennek a tíz évnek a megválasztása azért is indokolt, mert az 1829-ben megjelent gyógyszer-árszabás ez idő alatt csak kisebb kiegészítéseket nyert, és 1843-ig, az új gyógyszer-árszabás megjelenéséig volt érvényben.³⁴ Ezért az 1831—1840-ig terjedő időben a gyógyszer-tár bevételi tételeinél nem kellett árkorrekciót alkalmazni. A kigyűjtött legfontosabbnak látszó adattípusok a következők:

- A) A gyógyszer-tár összes bevétele.
- B) Az uradalom és a gyógyszerész között év végén felosztandó tiszta jövedelem.
- C) A bejegyzések száma.

A) és C) adattípussal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a hitelezettek nevei a „Diarium”-ban naponként sorszámozva a hitel összegével együtt vannak feltüntetve. A készpénzzel fizető betegek, illetve vásárlók számára csak következtetni tudunk a napi összbevételek összegéből.

A kigyűjtött adatok a következők:

Év	A.	B.	C.
1831	3 508.32 Ft.	1 745.— Ft.	2 077
1832	2 879.18	1 689.—	2 036
1833	2 457.34	1 392.—	1 398
1834	2 617.34	1 321.—	1 977
1835	2 432.31	1 366.—	1 707
1836	2 308.38	1 209.—	1 503
1837	2 789.41	1 383.—	1 802
1838	2 633.29	1 328.—	1 870
1839	2 948.30	1 403.—	1 961
1840	2 597.40	1 219.—	1 497
Összesen:	27 171.27 Ft.	14 053.— Ft.	17 828
Évi átlag:	2 720.— Ft.	1 400.— Ft.	1 800

Napi átlag bevétel, 310 nyilvántartási napot figyelembe véve: 8.8 Ft.

Ha a már említett, napi személyforgalommal kapcsolatban a fenti körülményt figyelembe vesszük, és mert megállapítható, hogy a készpénzzel fizetők és hitelezettek aránya 40% : 60%, akkor az évi bejegyzések napi arányos részével számolva, a napi személyforgalom 9—12-re tehető.

Az A. és B. adatokból következtethetünk az évi átlagos felújítási összegre, illetve ennek az összes bevétel arányából számított %-ára. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a kiadások nem csupán a gyógyszer-pótlására fordítottak, ebben az összegben szerepel a gyógyszerész évi 400,— Ft. fizetése, a laboráns 96,— Ft. fizetése, különböző javíttatások, fuvarok költsége stb. is. Ebből adódóan megállapíthatjuk, hogy a gyógyszer-tár felújítására az összes bevételek mintegy 30%-át, személyi fizetésre 18%-át fordították. A gyógyszer-tár tiszta nyeresége az összbevételek, tehát a forgalom 52%-a volt.

A gyógyszerész a rendes évi fizetése mellett az évi nyereségből 1/3-ad részt kapott. Összjövedelme tehát, évi átlagban 860,— Ft. volt.

Az uradalom nyeresége az évi tiszta jövedelem 2/3-ad része, azaz, az évi összes bevételek 34%-a, ami évi átlagban 920,— Ft. volt.

A gyógyszer-tár összes bevételi adatai közül az 1831. és az 1839. évi kiugró értékek (1831-ben közel +22%) feltétlen összefüggésbe hozhatók egyfelől az 1831-es kolerajárvánnyal, másfelől az 1839-ben Keszthelyen átlomászó katonaság, a savoyai ezred gyógyszerigényével. Mint ahogy arról másutt megjelent adatok tanúskodnak, az 1831. évi kolerajárvány gyógyítására és megelőzésére használt háziszereken kívül számos, csak gyógyszer-tárban beszerezhető gyógyszerfeléleget használtak.^{34a}

A gyógyszer-alanyagok és szakeszközök beszerzése Bécsben a Kunz & Pfanzer nagykereskedőnél történt. A hazai gyógynövények egy részét helybeli gyűjtők gyűjtötték. Az ezekért kifizetett összegek nyugtáiból tudjuk, hogy Peschekné, Domunkus, Pitterman fazekastól vásárolt gyógynövényeket a gyógyszertár. Egyes anyagokat, disznózsírt, faggyút, tűzfát az uradalom, Nagy Sándor bábosmester vászrt szállított. A gyógyszertár új berendezési tárgyait, egyszerűbb eszközeit, különböző javíttatásokat helybeli mestereknél szerezte be, illetve végeztette. Helyi jellegű beszerzésekről és javíttatásokról idézek három nyugtát:

„A Patica részére adott 1280 nyabot Kenyőcse köpöczéért” 1831-ben 11,— Ft-ot fizetett ki a gyógyszertár Pittermann Károly helybeli fazekasmesternek.

„Horváth István szállósi lakos hogy a Patica számára négy és fél icze Pioczát szedett alku szerént egy iczét egy Ft. és hat kr. Levélben ezennel bizonyítottam”.

„A Keszthelyi Uradalmi Gyógyszertárban felállítandó főző géphez egy új katlant vasplébüly készítettem. Ezüstben 15 Ft 40 kr. Csák László lakatos mester”.³⁵

A gyógyszertár forgalmát a hatalmas Festetics-uradalom, valamint Keszthely és környékének lakói biztosították. A legközelebb működő gyógyszertárak a sümegi, balatonfüredi, zalaegerszegi, zalaszentgróti, nagykanizsai, majd 1831-től, a tapolcai gyógyszertárak voltak (l.: 1. kép). Míg az idézett R. Bright 1815-ben 4000-re teszi a város lakóinak számát, Smalkovits M. idézett jelentésében a város népességét 1845-ben 10 000-ben adja meg. Bár az utóbbi adat túlzottnak tűnik, mert a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy 1845-ben 8200 körül volt Keszthely lakóinak száma, mégis a lakosság jelentős gyarapodását állapíthatjuk meg.³⁶ Ezért vetődik már fel ebben az évben egy másik gyógyszertár felállításának lehetősége is. Némethy Pál balatonfüredi gyógyszertár-tulajdonos ez irányú kérvényét a vármegye főorvosának és a megyegyűlés határozatának ajánlása ellenére a Helytartótanács elutasította.³⁷ A Festeticseknek volt-e szerepe ebben, nem tudhatni. Annyit azonban elért a főorvosi jelentés, hogy a gyógyszertárat ez időtől „Két Oroszlán”-nak nevezték, ezért nyilvánossága ellen már nem lehetett kifogás. A vármegye főorvosának jelentése és ajánlása, amelyből már korábban is idéztem, gyógyszerészettörténeti szempontból jelentős dokumentum, amely e kor egészségügyi irányítási szemléletére számos adalékkal szolgálhat. (A jelentés idevonatkozó részletét lásd: Függelék 2.)

A keszthelyi uradalmi gyógyszertárt ebben a korszakban két gyógyszerész kezelte.

Irsabek Ferenc	1820—1848
Pfiszterer Károly	1848—1864-ig.

Irsabek (Irsabek) Ferenc Keszthelyen született 1794-ben. Apja valószínűleg az az Irsabek Vencel asztalos volt, akit számos külföldi: német, morva mesteremberrel együtt telepített Festetics Kristóf és Pál a XVIII. század második felében Keszthelyre. Testvérei lehetnek a Keszthelyen, a XIX. század első felében működő

Irsabek István asztalos és Irsabek Sándor, aki 1849-ben esett el a magyar szabadságért. Ez a kézműves morva család Keszthelyen biztos anyagi bázisra talált, s mint társaik is, ők is később teljesen elmagyarosodtak.³⁸ Ez tette lehetővé, hogy az egyik fiukat, a kezdődő kapitalista társadalmi átalakulás szellemében értelmiségi pályára adták.³⁹

Irsabek F. 1820-ban lett a gyógyszertár provizora. Házasságot kötött, felesége nemesi származású volt. Ez újabb társadalmi előrelépést jelentett a családnak.

Mint az a fentiekből kitűnik, jövedelme 8—900.—Ft-ra tehető. (Összehasonlításul; a vármegye főorvosának évi fizetése 600,— Ft, ezenkívül szolgálati lakás, és szabad orvosi gyakorlatból adódó jövedelem.)⁴⁰ A gyógyszertár kezelésében példás rendet tartott. Elszámoltatását az uradalom mindenkor exactora végezte. A gyógyszerbeszerzési és egyéb bizonylatokat és számlákat az uradalom orvosa látta el kézjegyével.

„Egyébiránt a Provisor (Irsabek F.) a Patika számadását tisztán és pontosan végezvén dicséretet érdemel”, állapította meg több alkalommal az exactoratus.

Az idők folyamán, az anyagi előbbrejutása következtében, ingatlant bérelt (1,25 hold szántó, 1 kaszárét, 5 kapás szőlő), majd vásárolt.⁴¹ Az 1835-ös „Nemesi Javak Összeírása” mint „Sorönkivül lévő Nemesek és más Tisztes helyheztesü személyek” között említi nevét. Az 1837/8 Rovatos Adóösszeírások-ban mint Agilis és mint Bérlo is adózik.⁴²

1848-ban honvédnak jelentkezett. A gyógyszertárat Pfiszterer K.-nak adta át. Világos után Keszthelyen, apja házában, a Hosszú (mai Deák F.) utca és Kovács utca sarkán álló házban (Keszthely 525. sz.⁴³ (l.: 2. kép) élt feleségével és egy szolgálóval visszahúzódva, passzív rezisztenciában, mint „magánzó”, örökölt és összegyűjtött vagyonának eladogatásából.⁴⁴

Irsabek Ferenc visszavonulását indokolja, hogy a mintegy 30 évi szolgálat alatt összegyűjtött vagyona olyan társadalmi státust biztosított számára, hogy „nyugdíj”-ba vonulva (55 évesen!), hivatását ne folytassa. E jelenségre másutt is találunk példát. Zalaegerszegen Reisinger József 1847-ben eladta gyógyszertárát s ez időtől aktív részt vállalt a város közéletében, mint a képviselőtestület tagja, a „jobbaldali” párt vezére.^{44a}

Irsabek Ferenc 1868-ban halt meg. A keszthelyi temetőben ma is áll műemléki értékű romantikus sír-emléke (3. kép), amelyen még olvasható az alábbi felirat:

„Itt nyugszik Te/kin/t/e/tes Irzsabek Ferenc gyógyszerész meghalt 1868 február 14-én élte 74-ik évében. Béke hamvaira”

Pfiszterer Károly gyógyszerésről keveset tudunk. Ő is, mint elődje, a Festeticsék 3 szobás „szolgálati” lakásában lakott a „Tiszti Lak”-ban a gyógyszertár mellett.⁴⁵ Jövedelmét, bár akkor már Festetics Tasziló volt az uradalom háztartásának vezetője, változatlan elvek szerint kapta. Vele kapcsolatos két levéltári adat tovább bővítheti kialakuló képünket, a keszthelyi uradalmi gyógyszertárról.

3. Irsabek Ferenc gyógyszerész síremléke. — szerző felvétele —
 3. Das Grabdenkmal des Apothekers Ferenc Irsabek — Aufnahme des Verfassers
 3. Monument funéraire du pharmacien Ferenc Irsabek (photo de l'auteur)
 3. Надгробие провизора Ференца Иршабека. (Фото автора).

1853-ban Festetics Tasziló keresetet indított a Járásbírósnál Szabó Gy. ügyvéd ellen, ugyanis 1851-ben Vasvári J. magánzó Keszthelyen tartózkodva súlyosan megbetegedett (lues) és mivel hitelképtelen volt, „helybeli gyógyszerészem vonakodott hitelt adni”. Szabó Gy., akinél Vasvári mint írnok dolgozott, utasította Dékmár J. „Uradalmi Orvos Urat”, hogy adassa ki a gyógyszereket. Az ügyvéd mind ez ideig, „többszöri barátságos felszólításomra (ti. Festeticsére) vonakodik gyógyszeráramat kielégíteni”. Követelve az összeget kamataival együtt, „kértelen bíróilag lemarasztalni” az ügyvédet.⁴⁶

1860-ban, Pflizsterer K. „Gyógytári gondár”, kéréssel fordul a szolgabíróshoz, hogy jövedelemadóját szállítsa lejjebb. A szolgabírói hivatal Keszthely polgármesterétől kér „véleményes és körülményes jelentést”. A válaszban „tisztellel jelentik, miszerint . . . helybeli gyógyszerész kérvénye, . . . annyiból igaz, hogy ő nem a tulajdon gyógyszerertárban, hanem gr. Festetics Taszilóban működik, de a gyógyszerekről az uradalomnak csak részben ad számot (?) s így az aprólékosbóli (!) jövedelme felszámítva nem lévén, az uradalomtól azonban

ingyen szállást és fizetést nyer s így a reá kivetett jövedelmi adót minden nélkülözés nélkül megfizetheti”.⁴⁷

Az 1852—1864-ig terjedő időben, és még később is, a Két Oroszlán gyógyszerertár látta el a keszthelyi városi kórházat gyógyszerekkel. A gyógyszerekért járó összeget félévenként vagy évenként vették fel.⁴⁸

Pflizsterer Károly 1864-ig vezette a gyógyszerertárat. Ekkor személyes jogot nyert, hogy Légrádon saját gyógyszerertárat állíthasson fel.⁴⁹

A gyógyszerész mellett az uradalmi gyógyszerertárban mindig ott találjuk a segédszemélyzetet, a laboránst is. Ezek, mint már említettem, havi fizetéses alkalmazottak voltak.

A számadáskönyvekből az alábbiak neveit ismerjük:	
1822	Johan Stumpfer és Lakatos József
1823—1831	Kronstein laboráns, havi bére 8.— Ft. volt, bár az Exactoratus észrevételezte, hogy „ezen laboráns talán olcsóbb áron is megkapható lenne, mely a Provisornak ezennel ajánltatik”.
1832—1834	Merész György
1835	Dégy György
1836—1844	Varga János
1845—1847	Puha György
1848	Varga János (újra)
1850-es években	Horvát Ádám és Varga Katalin „laboránsnő”(!). ⁵⁰

A gyógyszerertárat rendszeresen vizsgálta a megyei másodfőorvos (fizicus-ordinarius secundarius), aki rendszerint Sümegen vagy Tapolcán lakott és a megye gyógyszerertárait a fizikus-ordinarius primariussal megosztva évenként vizsgálta. Az első főorvos területe Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Csáktornya, Alsólendva, Perlak, míg a másodfőorvosé Zalaszentgrót, Keszthely, Sümeg, Balatonfüred és Tapolca volt (l.: 1. kép). A keszthelyi uradalmi gyógyszerertárat a XIX. század első felében Oeffner József, Stamborszky Jakab, Felleltár József és Takács János megyei másodfőorvosok vizsgálták és a gyógyszerertárat, mint az számos jegyzőkönyvből kitűnik, mindig a legnagyobb rendben találták.⁵¹ Feltehető, hogy ebben döntő szerepe volt a főúri tulajdonos iránti respektusnak. Tárgyi tény azonban, hogy maguk a provizor gyógyszerészek, mint ahogy ezt már tárgyaltam, igen gondos és körültekintő munkát végeztek.

A KÉT OROSZLÁN GYÓGYSZERTÁR 1865—1867-ig

Pflizsterer Károly távozásával Festeticsék eladták a gyógyszerertárat Vadona János gyógyszerésznek. A gyógyszerertárat az 1865-ben felvett házászám-összeírásban a 99. sz. házában találjuk, amelyben Vadona J., mint a Festetics tulajdonú ház bérlője, de mint a Két Oroszlán gyógyszerertár tulajdonosa lakik. Ezen összeírásokból kitűnik, hogy 1867-ben lesz Vadona J. az épület tulajdonosa is. Ezért azt feltételezhetjük, hogy 1865-ben Vadona J. csak a gyógyszerertárat vásárolta meg, és a Festetics uradalom bérbe adta számára a 99. számú épületet, ahová a gyógyszerertárat átköltöz-

tették. Ezt az épületet Vadona János 1867-ben vásárolta meg.⁵² A gyógyszerár, és az épület eladásáról, illetve megvételéről szóló okirat, ismereteim szerint nem található a Festetics-levéltárban.

Melyik az az épület, amelybe átkerült a gyógyszerár?

Az 1861/62-es összeírás szerint a 99. számú épület Festetics-tulajdon, melyben Kormuth Zsigmond kereskedő lakott. 1 szoba, 1 kamra helyiségekből álló, nádfedeles épület volt. Az összeírások ugyanebben a kötetében más helyütt található adat szerint a fenti kereskedő 2 szobát lakott, megint más bejegyzés szerint „az épület elpusztult”. 1865-ben a 99. számú ház, 6 szoba, ebből 2 bolt, valamint 2 konyha, 1 pince, 1 kamra helyiségekből állt. A város házainak összeírási rendszeréből és az 1821-es térkép alapján ez az épület a mai Szabadság u. 18. számú épület helyén állt, az akkori Fő utca és Szalajtó utca sarkán (2. kép 3.). Itt működött a Két Oroszlán gyógyszerár 1865—1867-ig⁵³ (4. kép).

Ez az épület, dolgozatom tárgyalási idejét már nem érintő időben újra, illetve átépült mai formájára (4. kép), ahol ma is a Két Oroszlán gyógyszerár utódának ad helyet.

Blázy Árpád

4. A Két Oroszlán gyógyszerár mai állapotában. — szerző felvétele —
 4. Die Apotheke zu den Zwei Löwen in ihrem heutigen Zustand — Aufnahme des Verfassers
 4. La pharmacie „Aux deux lions” dans son état actuel (photo de l’auteur)
 4. Состояние аптеки «Два льва» на сегодняшний день. (Фото автора)

FÜGGELÉK

1. *Országos Levéltár.* Festetics család levéltára. Birtokigazgatási iratok. XV. Gyógyszerár Iratai. 1295. csomó.
 „Georgikomi Museumból által vett Ezközök

- 1 Öntött vas retorta, 1 törött réz csövel
- 1 Párolgó készülék, 1 bádóg lámpával (rossz), 7 vasplé főző ezközökkel, 1 vasplé csövel, 1 sárgaréz cilinderrel (középkorban), 2 plé hűtő (rossz), 1 veresréz bogrács, 1 öntött vas lábos, 2 réz cső, 4 kő olvasztó edény s mind ezekhez egy kis fa asztalka erre illeszthető bádóg tálcá.
- 3 fehér bádóg tölcser réz csappal
- 1 bádóg tölcserhez való réz szűrő
- 13 kisszerű párolgó készülék, 10 cinnbűl, 2 bádoghul és 1 „S” alakú réz cső.
- 1 Vas loggó font, 2 sárga réz tálcakával
- 9 Mérleghez való nehezék (pondus) fatokban, réz
- 1 légfogó készülék [?]
- 1 sárga réz cső
- 2 légmérő fatokban
- 2 légmérő fatokban [fajsúlymérő]
- 1 légmérő plétkóban
- 1 légmérő üvegtokban
- 1 szeszmérő plé, 1 bőrös tokban hozzá cillinder
- 2 öveg cillinder
- 1 lég és hőmérő fatokban
- 2 kőmoszár
- 1 üveg harang
- 1 bőrös fujtató
- 21 próba öveg kupitza (Reagensgläser)
- 5 apró öveg csésze
- 1 öveg héber
- 2 öveg szűrő
- 6 öveg cillinder apró
- 1 övegtölcser kicsin
- 15 üveg retorta kicsin és egy faládika
- 3 duplaszájú öveg (Volfische flaschen)

- 1 szeszlámpa övegből
- 5 széles száju Czukros Öveg
- 3 Nagy öveg, 4 iczés 2, két 1/2 iczés egy
- 1 szűrősöveg
- 1 szörzsita rossz”.

2. *Országps Levéltár.* Festetics család levéltára. Birtokigazgatási iratok. XV. Gyógyszerár iratai. 1295. csomó.

(Részlet Smalkovits Mihály Zala Vármegye főorvosának Zalaegerszegen 1846. március 8-án kelt jelentéséből.)

„...Minthogy ezen fentálló gyógyszerár továbbá Uradalmi elvek mellett kezeltetett előbb a szegényebb sorsú embereknek, mint hallám, hitel rendszeren csak ritkán, vagy éppen nem is adatott; annyit bizonyossan tudok hogy három négy évvel ezelőtt még a Tekintetes Nemes Vármegye rovatára sem örömet adattak ki a szerek, csupán azért, mivel a rendszeresen fizetett gyógyszeres restelte magát azon formalitásokhoz alkalmazni, melyeket a megyei rovatra kiadott szerek árának megkérésében meg kell tartani. ...”

(Itt rosszindulatúan elfogult a megyei főorvos, mert mint azt számos levéltári adat bizonyítja a keszthelyi uradalmi gyógyszerár csaknem minden esztendőben elszámolta a megye alkalmazottai részére hitelben adott gyógyszereket.)⁵⁴
 „...ha tehát a bizonyos megyei Contot elnem örömet fogadta, könnyű elgondolni, minek kell történni egy szegény beteg favágó hitelével. — Igaz mind ezeken vallyamelyest segítve lön azon hír által, hogy Keszthelyen ma holnap másik gyógyszerár nyitattik, de mégis nyilvános a Tekintetes Nemes Vármegye s N M Helytartó Tanács hatóságának közbenjöttével meg erősített gyógyszerár mase létezik, a mostani, mint tartatik, példás jóságú, s minden képp igen jeles uradalmi magány gyógyszerár pedig mint az Uradalmi gazdálkodásnak egyik jövedelmező ága a Mtságos Uraság fel vett gazdálkodási rendszerétől függ, és evvel ide, oda változhatik. — Azért alázatos véleményem szerint minden esetre szükséges volna Keszthelyre a nyilvános megyei hatóság, s leg főlsőbb helyeni helyben hagyás közbenjöttével egy oly má-

sodik gyógyszerért nyitni mely semmi uradalmi jogoknak vagy gazdálkodási rendszereknek soha alávetve ne leendhesen, hanem egyedül a... Vármegyének s a... Helytartó Tanácsnak köszönje léteét, s bünhődése esetében; ha szükséges enyészttét is... A dolghoz hivatalos hitem, s orvosi tudományi vallásom szerint, azért is minden tartózkodás nélkül, nyíltan szölvá szükségesnek vélném, hogy a mostan fentálló uradalmi gyógyszerár is, ha csak ugyan mint nyilvános elismértetni, s mint ilyen ennek utánna is működni kíván, ... magát nyilvánossá alakítsa, czimerrel ellátott kiadóboltját ne az udvarra eldugva, hanem az utszára nyissa, s a hitel bé adásra nézve, minden uradalmi elvek ellenére, úgy viselje magát, mint minden nyilvános gyógyszerár, mellynek hiteljeiről, a szabadalmas adósságok közé helyezésevel ugy is a törvény hatályosan gondoskodott.

Azon kívül, hogy kétily, nyilvános gyógyszerárnak Keszthelyen megállhatását a népesség száma annyira bizonyosan megengedi mint Zalaegerszegen, meg kívánja azt az illy két különböző elemekből szerzett gyógyszerároknak versenyezése is, melly mindenkor legjobb szer az egyed árusság ellen, holott ez soha sem hat kétkonyabban a szegénységre mint ha az egyed árus még hatalmas Úr is, s egyed árusságát szabályozott, s meg kötött kezű tisztje, vagy jól fizetett fogadottja által kezelteti, mert ennek nem fekszik érdekében a szegényebb sorsu embert könnyen megvehető hiteladás mellett is magához édesgetni, mint a maga kezére dolgozó szegényebb gyógyszeres bizonyosan meg teszi. Egyébb eránt a Keszthelyi Méltóságos Uraságnak, kit az Isten annyi milliók urává tett, nem hiszem hogy érdekében legyen csekély nyereség miatt csak egy perczig is a gyógyszerár nyitásban akadályozni

akarni egy oly szegény egyént, ki egész éltét s fáradozásait a gyógyszerészség megtanulására fordította, hogy abból, mint tanult mesterségből, valaha szükkölködő magát, és öveit gyéren táplálhassa; mit annál inkább megérdemel, ha még ezt is tsak az Uradalmi gyógyszerárnak nyilvánossá alakítása után csupán ennek haladékaiból kéri tehetni.

Sokkal bajosabbnak vélem azt elhatározhatni, vallyon ezen második gyógyszerár nyithatási jog csak ugyan Némethy Pál balaton füredi savanyóvízi gyógyszeresnek adásék e, vagy majd adandó alkalommal akárki másnak? —

Az első mellett alázatos véleményem szerint az szól hatáson, hogy Némethy Pál... BFüreden, melly egyik magyarhon leg kedveltebb fürdői közül, s Zalát más országokkal is ösze köti, oly gyógyszerárt kötele tartani, millyen a leg-hiresebb fővárosiak legjobbika, sőt minthogy itt idegen honi orvosok rendelményei is fordulhatnak meg, még ezek kívánataira is kell figyelnie, ezt pedig mennyire nehéz megtennie, kitetszik abból, hogy egész savanyóvízi gyógyszeres üzlete leg föllebb nyolcz hétig tart, és az év többi részén, minthogy ezen elhagyott magány helyen semmi alkalom együ nem hozza az embereket, tsak igen ritkán téved valami tenni valója, ... a Vármegyének pedig érdekében fekszik, hogy hogy BFüreden oly gyógyszeres legyen ki a közönség kívánatainak eleget tehessen azért is én Némethy Pál Urat e tekintetből ... ajánlandónak vélem ha tsak a... Vármegye ezen kegyelmét inkább más oly ki tanult gyógyszeressel nem kívánná éreztetni ki mesterségbeni ügyessége, sjozan magaviselete mellett még tsak BFüredi gyógyszerára sem képes vergődhetni, mint sem egynek két gyógyszerárt engedni akkor, mikor a másiknak egy sem juthat..."

JEGYZETEK

- ¹ Blázy Á.: Zala megye gyógyszerészete a XIX. század első felében. Acta Pharmaceutica Hungarica. XXXIX. 1969. 10. o.
- ² Békássy T.: Zala vármegye feltámadása. Bp. Hungária. 1930. 320. o.
- ³ Zala megyei Levéltár (továbbiakban: Z. m. L.). Zala Vármegye Közigyelési Jegyzőkönyvei és Iratai (továbbiakban: Z. Vm. K. Jgyk. és I.). 1780.04.03./20/29.
- ⁴ P. Takács I.: Szent Ferenc fiai Veszprém egyházmegye területén, különös tekintettel a XVI. és XVIII. századra. Veszprém. — kézirat —, I. 177. o., II. 122. o. Z. m. L.
- ⁵ Szabó D.: A herceg Festetics-család története. Budapest. 1928. Franklin. 114. o.
- ⁶ Sági K. szíves közlése.
- ⁷ Országos Levéltár (továbbiakban: O. L.). Festetics család levéltára (továbbiakban: F. Cs. L.).
- ⁸ Koppány T. — Péczely P. — Sági K.: Keszthely (továbbiakban Koppány T. és mksai.). Budapest. Képz. Alap. 1962. 88. o.
- ⁹ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1808.11.15./21/29.
- ¹⁰ I. m. P. Takács I.
- ¹¹ V. ö. i. m. Koppány I. és mksai. 88. o. és P. Takács I.
- ¹² Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1772.12.17./29/182., 1779.12.06./40/38., 1780.04.03./20/29. 1781.01.08./7/28., 1782.02.25./46/8. stb.
- ¹³ V. ö. Erney J.: Hivatalos gyógyszerjezeké (1774—1904) Bp. 1905. 19. o. és Blázy Á.: Adatok a Taxa Pharmaceutica Poseninsiről. Gyógyszerészet. 9. 1965. 12. 474. o.
- ¹⁴ Bátorfi L.: Adatok Zala megye történetéhez. Nagykanizsa. 1877. Fehér György életrajza.
- ¹⁵ V. ö. i. m. Békássy I. és P. Takács I.
- ¹⁶ V. ö. i. m. Koppány T. és mksai. és P. Takács I.
- ¹⁷ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1791.08.17./22.
- ¹⁸ V. ö. Péczely P.—Sági K.—Sutely A.: A 200 éves keszthelyi kórház története. Keszthely. 1959. (továbbiakban: Péczely P. és mksai.) 100. o. és Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1793.02.12./146/28. J. La Rose sk. aláírása.
- ¹⁹ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1792.03.26./37.
- ²⁰ ua. 1794.06.30./66/26., 1795.03.07./37/7., 1794.09.04./158/134.
- ²¹ ua. 1804.02.20./50/15., 1804.12.11./64/69.
- ²² R. Bright utazásai a Dunántúlon. Veszprém. 1970. 54. o.
- ²³ O. L.—F. Cs. L. Birtokigazgatási Iratok. XV. A keszthelyi gyógyszerár iratai (továbbiakban: B. I. XV. Gy. I.). 1295. csomó.
- ²⁴ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1803.05.04./30/60.
- ²⁵ Vö. Gyógyszerészek Törzskönyve. Zala megyei Tanács Egészségügyi Osztály. — kézirat — (A törzskönyvről részletesen lásd még Blázy Á. i. m.) és Baradlai J.—Bárony E.: A magyarországi gyógyszerészet története. Bp. 1930. I. 373. o., valamint Examen Medicamentorum, melyben az 1840—60-as évek Zala megyei főorvosának kéziratosa bejegyzéseiből a megye gyógyszerárainak jogrendjét meghatározó helytartótanácsi rendeletek számai találhatók meg. (A szerző tulajdonában. Fényképmásolata a Szemmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár.)
- ²⁶ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1847.01.25./69. és O. L. — F. Cs. L. — B. I. XV. Gy. I. 1295. csomó.
- ²⁷ Györi S.: Mappa fundorum intravillanorum oppidii Keszthelyi... 1821. Országos Széchényi Könyvtár. T. a. 1847.
- ²⁸ Z. m. L. — Keszthely város levéltára (továbbiakban: K. V. L.). Városi

- ház és lakrészek rovatos összeírásai (továbbiakban: k. h. ö.). A/72. és 70. cs.
- ²⁹ I. m. Koppány T. és mksai. 43. o.
- ³⁰ Keszthely városképi és műemléki vizsgálata. 1951. — kézirat — Országos Műemléki Felügyelőség. 6. o.
- ³¹ Kazay E.: Gyógyszerési Lexikon. 1900. szerint: likőrös pohár.
- ³² Kempelen B.: Magyar nemesi családok. Bp. 1912. IV. 116. o.
- ³³ A leltárak az O. L. — F. Cs. L. — B. I. XV. Gy. I. Számadás testek. 1196. és következő csomóiban található.
- ³⁴ V. ö. Erney J. i. m. 36. o. és Gyógyszerek árszabása... Buda, 1829.
- ³⁵ I. m. Koppány T. és mksai. 44. o., valamint Barta I.: Ismeretlen Kosuth-dokumentum az 1831-i zempléni kolera idejéből. Orvostörténeti Közlemények. Bp. 1966. 38—39. 301. o. Benze I.: Adatok a múlt századbeli magyar kolerajárvány történetéhez. Orvostörténeti Közlemények. Bp. 1970. 54.215. o.
- ³⁶ O. L. — F. Cs. L. — B. I. XV. Gy. I. Számadásmelléklet.
- ³⁷ Keszthely Vonyarc, Fenékpuzta) 1785-ben 4208, 1836-ban 7844, 1859-ben 8740. Az adatok az alábbi statisztikákból valók: Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787) Bp. 1960. Fényes E.: Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. Pest. 1836. I. 498. o.
- ³⁸ Zala megye 1870-ik évi népszámlálásának eredménye. h. e. n. Z. m. L.
- ³⁹ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1848.05./189.
- ⁴⁰ I. m. Koppány T. és mksai.
- ⁴¹ Magyarország Története. Bp. 1961. II. 171. o.
- ⁴² Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1841.08.02./1906.
- ⁴³ ua. — Adózók Lajstroma. 1837/8. Keszthely.
- ⁴⁴ ua. — Nemesi Javak Összeírása. 1835. Keszthely és Rovatos Adóösszeírások. 1837/8. Keszthely.
- ⁴⁵ ua. — K. V. L. — k. h. ö. 1862. Keszthelyi mező város kereseti adó összeírás (továbbiakban: k. k. a. ö.) 1861/62. A/72. csomó Közegészség és Köztisztaság (továbbiakban: k. k.) 1858—1910. 57. csomó.
- ⁴⁶ ua. — K. V. L. — Ingatlan változások nyilvántartása. 1862. 78. 63. csomó.
- ⁴⁷ Simonffy E.: Zalaegerszeg képviselőtestülete és tanácsa a polgári kor első évtizedében (1848—1872). Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971. 254. o.
- ⁴⁸ Z. m. L. — K. V. L. — k. h. ö. 1853/54. 70. csomó.
- ⁴⁹ O. L. — F. Cs. L. — B. I. XV. Gy. I. 1295. csomó.
- ⁵⁰ Z. m. L. — K. V. L. — k. k. 57. csomó.
- ⁵¹ I. m. Péczely P. és mksai. 34. o.
- ⁵² i. m. Examen Medicamentorum és Gyógyszerész Naptár. 1868.
- ⁵³ O. L. — F. Cs. L. — B. I. XV. Gy. I. 1296—1298. csomó.
- ⁵⁴ Z. m. L. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1830. 11. 08./3395., 1833.10.14./2297., 1839.12.09./3370., 1841.01.11./191., 1842.01.10./166. stb.
- ⁵⁵ ua. — K. V. L. — k. k. a. ö. 1867. A/72. cs. és — k. h. ö. 1865. 70. cs.
- ⁵⁶ ua. — K. V. L. — k. h. ö. 1861/62., és 1865. 70. cs.
- ⁵⁷ ua. — Z. Vm. K. Jgyk. és I. 1828/05.05./1418., 1828. 12.06./3226., 1829.03.27./812., 1838.09.03./2121., 1840. 05.18./1286. stb.
- ⁵⁸ A térképábrázlat Lipszky J.: Mappa generalis regni Hungariae... Pest. 1806. 4. alapján készült. A gyógyszerárak alapításának dátumait a szerző kutatásai alapján közli.
- ⁵⁹ A térképábrázlat i. m. Györi S. alapján készült.

Die Geschichte der Apotheke von Keszthely bis 1867

Die Studie behandelt die Geschichte der Keszthelyer Apotheke, die ursprünglich den Franziskanern gehörte, später zur Domänenapotheke der Festetics-Familie wurde. Innerhalb dieser Frage bearbeitet sie die Angaben, die sich auf die Unterbringungsverhältnisse, die Einrichtung, den Verkehr der Apotheke, die Person und das Gehalt der Apotheker und auf das Hilfspersonal beziehen. Sie bringt das Ausstattungsinventar der Apotheke aus dem Jahre 1830 und

die wichtigsten Angaben über den Geld- und Kundenverkehr in der Periode zwischen 1831 und 1840. Auf die Besprechung der biographischen Angaben des Provisors Ferenc Irsabek — ein Keszthelyer von Geburt — geht sie ausführlich ein. Sie macht Quellen bekannt, die sowohl von lokalgeschichtlichem als auch von sachgeschichtlichem Gesichtspunkt aus bedeutend sind und weitere Bearbeitungen beanspruchen.

Árpád Blázy

Histoire de la pharmacie de Keszthely jusqu'en 1867.

L'étude traite l'histoire de la pharmacie de Keszthely, tenue d'abord par l'ordre franciscain, et plus tard par l'intendance du domaine seigneurial de la famille Festetics. L'article public, avec une grande abondance de détails, les données concernant l'installation, l'outillage, le chiffre d'affaires de pharmacie, les personnes, les revenus des pharmaciens de même que les données du petit personnel. Nous y trouvons l'inventaire de l'an 1830 de la pharmacie aussi bien que les

données financières et les changements apportés dans le personnel de l'époque allant de 1831 à 1840. L'étude s'étale sur les données biographiques de Ferenc Irsabek, pharmacien proviseur, originaire de Keszthely. Elle communique des informations importantes du point de vue de l'histoire locale de même que de ceux de l'histoire professionnelle; ces informations demandent encore du travail ultérieur de synthèse.

Árpád Blázy

История кестхейской аптеки до 1867 года

Статья знакомит с историей кестхейской аптеки, принадлежавшей ордену францисканцев, затем семье Фештетичей. Статья подробно описывает обстоятельства, при которых была создана аптека, ее оборудование, данные об ее обороте, о провизорах, доходе и вспомогательном обслуживающем персонале. В статье публикуются материалы инвентаризации 1830 года, важнейшие сведения о

персонале и денежном обороте за период с 1831 по 1840 г. В статье подробно излагаются биографические данные провизора Ференца Иршабека, родившегося в Кестхее. Публикуются материалы, важные как с точки зрения краеведения, так и с точки зрения истории профессии и требующие дальнейшего изучения.

Árpád Blázy

Magyar néphagyományok a második világháború katonáinak tudatában

III. Táplálkozás

A gyűjtés körülményeit és egyéb szükséges megjegyzéseket az első közlés (VMMK 9, 1970, 247—273) bevezetésében elmondhattam már, erre felesleges lenne újból visszatérnem.

Gyűjtésem második része ugyancsak évkönyvünkben jelent meg (VMMK 10, 1971, 441—455), a szerelem, házasság, születés és halál anyagával foglalkozik. Harmadik résznek a falu életének anyagát szántam, a rendelkezésünkre álló terjedelem azonban kisebb rész közlését tette most lehetővé, ezért választottam a táplálkozással kapcsolatos gyűjtés közreadását.

Az ételek készítésével foglalkozó adatok sok esetben pontatlanok, ennek ellenére szükségesnek látom közlésüket. Az étel neve és jellege megállapítható, így az anyag bizonyos következtetéseket tesz majd lehetővé népünk táplálkozásával kapcsolatban.

A vonatkozó anyagrészeknél ismétlés helyett hivatkozom csak a megfelelő rész sorszáma.

A falu élete anyagának bemutatásával szeretném folytatni gyűjtésem ismertetését, évkönyvünk egyik következő számában.

NÉPÜNK ÉTELEIBŐL

Vö.: I/251, 253—255, 257, 259—260, 263—265, 267—269, 293, 303, 312, 398, 400, 509—510, 512, 519, 534 és II/4, 8, 16, 27, 30, 66, 70, 97, 201, 290, 302.

1. „Karimó kenyér” egy szelet kenyér. — Salló Dávid, rk. fm. 1923, Csíkszentmárton.

2. A kenyeret „sulytják” a kemencébe, vagyis „bevetik”. — Kovács József, rk. iparos, 1923, Szurdokpüspöki.

3. A „verthajú kenyér” Erdélyben általános. A jól megkelt kenyér két-három óráig „ül” a kemencében, közben a héja megég. Ezt az égett részt „kés fokával” leverik. A csikiak rozskenyeret esznek, amibe még „pityókát” is sütnek (krumplit), hogy „lágymaradjon a kenyér”. Elbeszélő szerint esznek „árpás rozskenyeret” is. — Rokay Alajos, rk. fm. 1923, Gyergyócsomafalva.

4. Kenyér sütéskor kenyeret, „cipót” és „lángost” szoktak sütni. — Szabó László, rk. fm. 1923, Tiszaörs.

5. A „lepény” kis kerek, kb. másfél kiló súlyú kenyér. — Rokay Alajos, rk. fm. 1923, Gyergyócsomafalva.

6. Ugyanígy ismeri a lepényt Szilveszter Antal, rk. fm. 1923, Gyergyóalfalu.

7. „Vakarék” a cipó neve. — Katona Ferenc, rk. fm. 1923, Andrásfalva, Románia.

8. „Vakarcs”, vagy „kotorcs” a cipó neve. — Lőrincz György, rk. fm. 1923, Babosdöbréte, Zala m.

9. „Vakaró” a kenyérsütéskor megmaradt tészta neve. Ebből „peracet” szoktak készíteni. A „peracet” gömbölyű, lapos, tenyéryi tészta aminek a közepét a háziasszony az ujjával át szokta furni. A tetejét késsel mintázzák. — Rokay Alajos, rk. fm. Gyergyócsomafalva.

10. „Galambos”. A „vakaróból” madár alakot formálnak, aminek konkolyból még szemet is ragasztanak. A kenyérral sütik meg a gyerekeknek. — Rokay Alajos, rk. fm. 1923, Gyergyócsomafalva.

11. „Laska” a vakaróból készült lapos, tenyéryi pogácsa. — Horváth József, rk. fm. 1910, Karmacs, Veszprém m.

12. „Szemeteskenyér”. Az aszalt gyümölcsöt ledarálják és a kelésben levő kenyér tésztájába gyúróják, majd megsütik. — Kovács Károly, rk. fm. 1923, Diós-kál, Zala m.

13. A „szemeteskenyeret” ismeri Szathmáry Károly, gépkocsivezető, Miskolc.

14. „Diákkenyér”, mint az előző. — Bódy János, Szabolcsveresmart.

15. „Kóbászos kenyér”. A kiszaggatott kenyér tésztájába egész szál füstölt kolbászokat nyomnak és így sütik ki. — Bódy Sándor, Szabolcsveresmart, Szabolcs m.

16. Szegény ember reggelije: „Főtt krumpli, szelet kenyér és egy fej vereshagyma”. — Szabó Sándor, Kunhegyes.

17. Reggelire „turóspuliszkát” szoktak enni. Ez úgy készül, hogy egy réteg „eresztett puliszkát” a tepsiben elnyújtanak, rá egy réteg juhtúró kerül, föléje ismét puliszka. Így sütik meg. — Rokay Alajos, rk. fm. 1923, Gyergyócsomafalva.

18. „Eresztett puliszka”. Forró, sós vízbe állandó kavarás mellett kézzel „eresztik a málé”, vagyis a kukoricalisztet és addig kavargatják, amíg olyan nyúlós lesz, mint a „kikölt tészta”. Tejjel eszik. A tányér egyik felébe „eresztett puliszka” kerül, a másikba tej. — Fülöp Gyula, ref. cipész, Zabolapáva, Háromszék m.

19. „Laska” vékonyra nyújtott és „platin” megsütött levestészta, amit tejhez, kávéhoz esznek. — Juhász Mihály, rk. fm. 1923, Zalatárnok.